

رسانه تیغ دولبه؛ خانواده قربانی یا ناجی در فضای مجازی؟^۱

چکیده:

امروزه با گسترش کاربرد رسانه ها و فضای مجازی در زندگی نسل جدید این پدیده نوین، اگر چه تعاملات انسانی را گسترش داده و فرصت های آموزشی و ارتباطی بی سابقه ای فراهم کرده است، اما ازسوی دیگرچالش های عمیقی در بنیان خانواده وروابط میان اعضای آن ایجاد کرده است. بنابراین لازم است به کاربردهای فوق العاده مفید و تهدیدات خطرناک فناوری های نوین اطلاعاتی و ارتباطی هم توجه کنیم. در اینجا بحث در این باره مطرح است که آیا تیغ دولبه رسانه؛ خانواده در معرض تهدید یا در مسیرنجات؟

خانواده به عنوان نخستین و مهم ترین نهاد تربیتی، بیشترین تاثیر را از رسانه ها و فضای مجازی می پذیرند. رسانه ها می توانند هم عامل استحکام روابط خانوادگی باشند و هم سبب از هم گسیختگی آن ها، این مقاله با رویکرد توصیفی و تحلیلی، نقش دو گانه رسانه به بررسی تاثیرات منفی و مزایا در نهاد خانواده را بررسی می کند و در پایان راهکارها و آموزش هایی جهت سطح آگاهی و ارتقاء خانواده ها در مسیر رشد و پویایی و فضای گرم صمیمی در آن محیط برای فرزندان، و پیشرفت های عظیم از برکت رسانه برای یک زندگی شاد و موفق و ارتباطات سالم بهره ببرند، و در غیر از این صورت خانواده ها با نداشتن نظارت، مدیریت، رهاشدگی و

^۱ المیرا قاسمی، طلبه سطح دو، پایه چهارم، مدرسه علمیه فاطمیه (س) الیگودرز

ناآگاهی، موجب بیگانگی عاطفی، فقدان نظارت تربیتی، و فروپاشی تدریجی و یا آنکه قربانی رسانه ها شوند.

کلیدواژه ها: خانواده، رسانه، فضای مجازی

مقدمه

در این روزگار شتابزده رسانه های نوین و فضای مجازی در کسری از ثانیه جایگاه بی رقیبی در خانه ما پیدا کرده اند و فضای مجازی همچون هوایی است که زندگی بدون آن دشوار شده است در گذشته رسانه به عنوان یک پیامرسان و راه ارتباطی بوده است ولی امروزه به عنوان رسانه های نوظهور به دلیل نفوذ رسانه در زندگی روزمره دیگر تنها ابزار انتقال پیام نیست بلکه بستری برای شکل دهی، نگرش ها، سبک زندگی و حتی روابط خانوادگی است این سوالات مطرح می شود: ۱- چرا رابطه رسانه و خانواده مهم است؟ ۲- آیا فضای مجازی موجب قربانی شدن ارزشهای خانوادگی شده یا خود عاملی برای رشد آگاهی و تحکیم و صمیمیت در خانواده ها گشته است؟ برای پاسخ این پرسش این مقاله با نگاهی اخلاقی و اجتماعی چالش امروز ما را به روش کتابخانه ای با توجه به اینکه آثار محسن باقری (ازجمله تفکر و سواد رسانه ای) و مقالات پژوهش دانشگاه تهران بررسی شد، اگرچه تحلیل جامعی دارند اما راهکارهایی عملی برای تقویت محبت و مهارت های رسانه ای در خانواده کمتر بیان شده است. بنابراین هدف از نگارش این مقاله است که این خلاء پر شود، و نقش تیغ دولبه؛ رسانه را در زندگی و خانواده بررسی می کند و فرزندان را که باید در حریم امن و پر محبت خانواده آرام گیرند بیش از پیش

جذب دنیایی می شوند که "امنیتش ظاهری" و "محبتش مجازی" است. هدف ما ستیز با فناوری نیست بلکه بازگرداندن حاکمیت قلب بر خانه است و مراقبت از خانواده هایمان که این یک تعهد و وظیفه است. در پایان راهکارهایی ارائه می شود، تا فرزندانمان گرمای آغوش و قدرت گفتگوی صادقانه را بر لذت های گذرا و سرد فضای مجازی ترجیح دهند. و اینکه چگونه خانواده را از قربانی شدن در عصر دیجیتال نجات داد و خانواده را به قدرتمندترین و جذاب ترین "رسانه" جهان تبدیل کنیم؟

مفهوم شناسی

خانواده در لغت به معنای خاندان، اهل بیت، اهل خانه، دودمان. (معین، ۱۳۸۶، ص ۱۰۰۰).

خانواده در اصطلاح: خانواده چیست؟ اگرچه ما همگی واژه خانواده (family) را به کار می بریم، اما شاید تصور همه از آن یکسان نباشد، زیرا تعریف خانواده کار مشکلی است. نظر بسیاری از مردم خانواده به منزله واحد اجتماعی است که شامل یک زوج متاهل و فرزندانش است و در خانه ای در کنار یکدیگر زندگی می کند. در تعریف دیگر از (راجرز) خانواده چنین توصیف شده است: ((خانواده نظامی نیمه بسته است که نقش ارتباطات داخلی را ایفا می کند و دارای اعضای است که وضعیت ها و مقام های مختلفی را در خانواده و اجتماع احراز کرده و با توجه به محتوای وضعیت ها، افکار و ارتباطات خویشاوندی که مورد تایید جامعه ای است که خانواده جز لاینفک آن است، ایفای نقش می کند.))

((مرداک)) در تعریف خانواده می نویسد: خانواده یک گروه اجتماعی است که اعضای آن به وسیله دودمان، ازدواج یا فرزندخواندگی با یکدیگر پیوند برقرار می کنند و نیز کسانی در زندگی با هم از تشریک مساعی

در تامین درآمد اقتصاد زندگی و نگهداری از فرزندان برخوردار هستند. (محمودیان و دیگران. ۱۳۸۷. ص ۷۷-)

(۷۸)

رسانه در لغت به معنای تاسف، حسرت (انوری. ۱۳۸۶. ص ۳۶۱۵)

رسانه در اصطلاح: به مجموعه وسایل، ابزار و فناوری هایی گفته می شود که برای انتقال پیام ها، اطلاعات، محتوای فرهنگی، خبری، آموزشی و تفریحی به جمع وسیعی از مردم به کار می روند. رسانه ها شامل انواعی مانند: تلویزیون، رادیو، روزنامه ها، مجلات، اینترنت و شبکه های اجتماعی هستند که نقش مهمی در شکل دهی افکار عمومی، فرهنگ و روابط اجتماعی دارند. (زند. ۱۳۹۹. ص ۱۷)

رسانه اجتماعی در لغت به معنای ارتباط جمعی، رسانه گروهی. (انوری. ۱۳۸۶. ص ۳۶۱۵)

رسانه های اجتماعی در اصطلاح: به تعاملات میان افراد در جامعه و شبکه های مجازی که در آن محتوا را ایجاد، و سپس به اشتراک گذاشته و یا تبادل می کنند گفته می شود تولید محتوا در رسانه های اجتماعی متفاوت از رسانه های سنتی هست. (محمدی و دیگران. ۱۳۹۷. ص ۲۹)

فضای مجازی: ترکیب شده از دو واژه فضا و مجازی

فضا در لغت: به معنای مکان وسیع. (معین. ۱۳۸۴. ص ۱۷۵۵)

مجازی در لغت: به معنای جزا دهنده نیکی و بدی را (عموما). (معین. ۱۳۸۴. ص ۲۶۴۰)

در اصطلاح: "فضای مجازی، محیطی دیجیتال است که فراتر از محدودیت های فیزیکی جهان واقعی، تجربه ای مبتنی بر تعاملات داده ای را برای کاربر می سازد. فضای مجازی می تواند بستر ارتباط، تبادل اطلاعات، شکل گیری هویت دیجیتال و حتی انجام انواع فعالیت ها را با استفاده از فناوری های نوین فراهم کند. (هایم. ۱۳۹۰. ص ۱۴)

"فضای مجازی را نه فقط می توان به عنوان محیط دیجیتالی بلکه به عنوان بستری نوین و تجربی، برای ارتباط میان انسان ها و ماشین ها نیز تلقی کرد." (هوراکس. ۱۳۸۱. ص ۴۲)

رسانه به عنوان ناجی برای خانواده:

اگر افراد بتوانند با آموزش به فرزندان خود، آنها را در مقابل آسیب های رسانی و فضای مجازی واکسینه کنند، کمتر باید نگران بیماری های ناشی از این فضا بود. (نصیر ی. ۱۴۰۳. ص ۲۸)

استفاده مناسب از رسانه ها مثل دیدن مستندهای خانوادگی و آموزش های تربیتی به والدین کمک می کند از فرصت های رسانه ای در جهت رشد و سلامت روان اعضا بهره ببرند. (امینی. ۱۳۸۷. ص ۲۰۳)

رسانه های هدف دار با ترویج سبک زندگی سالم، آموزش مهارت های ارتباطی و هشدار درباره خطرات فضای مجازی نقش موثری در بهبود روابط خانوادگی دارند. (ملک محمودی الیگودرزی. ۱۳۹۶. چاپ ۷۳. ص ۱۱۲)

امتیازات فضای مجازی

بعد روحی روانی:

۱- گسترش توانایی های فردی: فضای مجازی به خصوص وقتی از طریق تلفن همراه در دسترس است، بسیاری از فعالیت ها را به هر نقطه و زمانی ممکن می کند و دیگر نیازی برای حضور در مکان خاص برای انجام آنها نیست. افراد می توانند در کمتر از چند ثانیه با آن سوی کره زمین ارتباط برقرار کنند و به حجم بالایی از اطلاعات و دانش ها دست یابند از این رو می تواند توانایی های فرد را گسترش دهد.

درخصوص ساعات مصرف وضع کنند و نباید فرزندان را در این محیط به حال خود رها کنند. (نصیری و دیگران. ۱۳۹۹. ص ۳۱۴)

۵- والدین باید "رژیم مصرف رسانه ای" را در خانواده به فرزندان خود بیاموزند که آنها از قبیل: (۱- کسانی که سواد رسانه ای دارند، رژیم مصرف متعادلی دارند و از منابع و رسانه های مختلف به میزان مشخصی اطلاعات می گیرند. ۲- به اینکه چه میزان اطلاعاتمان را از کدام رسانه می گیریم حساس باشیم. ۳- از سفره رنگین رسانه هایی که پیش روی ماست مدیریت شده مصرف کنیم. ۴- رژیم مصرف رسانه ای را به شبهه موکول نکنیم و همین حالا برای آن اقدام کنیم. ۵- اگر رژیم مصرف رسانه ای به درستی طراحی نشود، در فضای اشباع رسانه ای وبمباران اطلاعاتی خفه خواهیم شد.) (دانشور و دیگران. ۱۴۰۴. ص ۱۴۳)

۶- والدین باید در ابتدا خودشان الگوی استفاده صحیح برای فرزند باشند. (نصیری و دیگران. ۱۳۹۹. ص ۳۱۵)

۷- والدین باید به فرزندان خود کمک کنند تا به جای وقت گذرانی با فضای مجازی به سر گرمی های مفیدتری روی بیاورند. (نصیری و دیگران. ۱۳۹۹. ص ۳۱۵)

۸- والدین باید از ابتدا در کودکی، فرزندان را اهل مطالعه بار بیاورند و سطح فکری آنها را بالا نگه دارند وقتی فرزندان در چنین فضایی بزرگ شوند دیگر لزومی ندارد برای خود نمایی از هر دستاویزی استفاده کنند، و خودشان را با چیز های ظاهری به نمایش نمی گذارند. فرزندان با مطالعه کتاب با تعامل و مراوده با شبکه دوستانی که فرهیخته هستند و اهل مطالعه و با هم گپ و گفت عالمانه دارند. (نصیری و دیگران. ۱۳۹۹. ص ۲۸۸)

۹- والدین وقتی با اعضای خانواده هستند مدام گوشی تلفن همراه در دستشان نباشد و مدام پیامک نفرستند.

(نصیری و دیگران. ۱۳۹۹. ص ۳۰۵)

۱۰- والدین با شناخت حساسیت ها و نیازهای فرزندان شان، مهارت های برقراری ارتباط موثر و نافذ در استفاده از رسانه ها را کسب کنند. (نصیری و دیگران. ۱۳۹۹. ص ۳۱۵)

۱۱- والدین فرزندان خود را تشویق کنند در طول روز یا هفته دوچرخه سواری، هنر و کاردستی را امتحان کنند.

۱۲- والدین فرزندان خود را تشویق به مشاهده محتوای مشخص و مفید و سازنده. والدین فرزندان خود را تشویق کنند که در طول روز یا هفته تفریح سالم با دوستان مناسب را امتحان کنند. (نصیری و دیگران. ۱۳۹۹. ص ۳۰۸)

۱۳- برخی از والدین روش (چشم پوشی مهربانانه) را در پیش گرفته اند و معتقدند فرزندان آنها باید کار با کامپیوتر، تلفن همراه و اینترنت را یاد بگیرند تا هم سطح دیگر هم سالان خود باشند. والدین (مشارکت فعال) و آکنده از مهر و عطوفت با فرزندان در فضای مجازی راجایگزین (چشم پوشی مهربانانه) کنند. (نصیری و دیگران. ۱۳۹۹. ص ۱۵۳-۱۵۵)

۱۴- صرفا در جستجوی چگونگی تنظیمات خودکار فیلتر سایت ها و شبکه های اجتماعی نباشند فیلترینگ همانند مسکن های مقطعی هستند که شاید یک دوره سنی برای کودکان اثر بخش باشند. (نصیری و دیگران. ۱۳۹۹. ص ۳۰۹)

نتیجه گیری:

رسانه تیغی دولبه است؛ نه دشمن است و نه قهرمان. اهمیت نقش رسانه ها در علوم انسانی (خانواده) و جامعه است. رسانه ها، همان قدر که قادر است خانواده را از هم دور کند، می تواند حلقه های محبت و صمیمیت را محکم تر سازد. در این مسیر انتخاب در دست خانواده ونحوه استفاده شان از رسانه هاست، اگر

رسانه به عنوان ناجی، عامل رشد و انسجام و موفقیت باشد. و در این راستا اگر شعار خانواده ها این باشد "افزایش سواد رسانه ای مسئولیت اجتماعی ماست" و با مدیریت عاقلانه، و کسب مهارت ها مراقبتی و حفظ ارتباط های انسانی وارد این عرصه شوند، فضای خانه را مهم تر و دلنشین تر از دنیای مجازی خواهند کرد. و به این ترتیب "کانون گرم خانواده زمانی پا برجا می ماند که تعامل ارتباط چهره به چهره وجود داشته باشد نه در قاب سرد صفحه نمایش ها باشد." بدین ها به ما می گویند که در این عصر دیجیتال، خانواده ها نقش حیاتی خود را از دست می دهند. هرگز اینطور نیست حتی نزدیک به حقیقت نیست. خانواده امروزی در مقایسه یک نسل پیش، نقش مهم تری ایفا می کند و فرسایش و تحلیل آن پذیرفتنی نیست. اما اگر خانواده نتواند که به نحو احسن در حیطه خود وظایفش را به درستی انجام دهد بازی را در میدان باخته است، "و آنجاست که قربانی رسانه ها می شود. این نبردی است که باید در آن شرکت کنید و پیروز شوید." چرا که فرزندان شما در حکم ستاره های شما هستند و زمان آن رسیده که بدرخشند، آنها توان درخشیدن را دارند و اگر شما کارتان را درست انجام دهید، آنها خواهند درخشید.

منابع فارسی

۱. افتخاری نیا، سمیرا. رسانه و خانواده. ۱۴۰۴. تهران: مقصد.
۲. امینی، ابراهیم. آیین همسرمداری اخلاق در خانواده. ۱۳۸۷. قم: بوستان کتاب.
۳. انوری. حسن. فرهنگ بزرگ سخن. ۱۳۸۶. تهران: سخن
۴. آیت اللهی. زینت. سواد رسانه ای، دانش عصر دیجیتال. ۱۴۰۰. تهران: پشتیبان
۵. آیت اللهی، زهره و مریم کوهپایه ای. خانواده در عصر دیجیتال. ۱۴۰۰. تهران: پشتیبان
۶. جنیدی، رضا. تکنیکهای عملیات روانی و شیوه های مقابله. ۱۳۹۱. تهران: سیب سبز.
۷. خان محمدی. کریم، علی اکبر شاملی. اخلاق در شبکه های اجتماعی. ۱۳۹۷. قم: پژوهشکده باقرالعلوم.

۸. خیرخواه. طاهره. مدیریت موبایل در خانواده. ۱۳۹۳. تهران: یادآفرین.
۹. دانشور. میترا. و همکاران. تفکر و سواد رسانه ای. ۱۴۰۴. تهران: کتابهای درسی ایران (سهامی خاص).
۱۰. زندگی، امیر. رسانه و خانواده شناخت وسایل ارتباط جمعی و راهکارهای مدیریت آن در خانواده. ۱۳۹۹. تهران: پیام کتاب.
۱۱. مالیر، بهنام. خانواده و جرایم سایبری. ۱۴۰۰ تهران: پشتیبان.
۱۲. محمودیان. حسین. محمدرضا شرفی. سهیلا خوشبین، احمد احمدی. دانش خانواده. ۱۳۸۷. تهران: وزارت فرهنگ ارشاد اسلامی
۱۳. معین. محمد. ۱۳۸۶. تهران. نامن
۱۴. ملک محمودی الیگودرزی. امیر. ۱۳۹۶. راز شاد زیستن و خوشبختی در کانون گرم خانواده. قم: منشور وحی.
۱۵. ملک محمودی الیگودرزی. امیر. اهنمای خانواده راز شاد زیستن و خوشبختی در کانون گرم خانواده. ۱۳۸۱. قم: منشور وحی.
۱۶. ناصحی. پرویز. خانواده و رسانه های دیجیتال: راهبردهای تربیت رسانه ای در عصر دیجیتال در عصر شبکه ها. ۱۴۰۰. تهران: پژوهشگاه فرهنگ و هنر و ارتباطات.
۱۷. نصیری. بهاره. آمنة بختیاری. سواد رسانه ای و والدگری در فضای مجازی. ۱۳۹۹. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
۱۸. نصیری. معصومه. سواد رسانه ای. ۱۴۰۳. تهران: پشتیبان
۱۹. نیک نام راد. سیدمحمدغفار. سبک زندگی؛ فرهنگی، خانواده و رسانه. ۱۳۹۶. تهران: پشتیبان. سوره مهر
۲۰. یگانه دوست. زهرا. تربیت رسانه ای و خانواده در عصر ارتباطات. ۱۳۹۹. تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه ها (سمت)

منابع انگلیسی

۱. دلبیو. جیمزپاتر. ترجمه: احسان شاه قاسمی. (سواد رسانه ای). ۱۳۹۷. تهران: جهاد دانشگاهی.
۲. هایم. مایکل. ترجمه: تربتی سروناز. متافیزیک واقعیت مجازی. ۱۳۹۰. تهران: رخداد نو
۳. هوراکس. کریستوفر. ترجمه؛ سروناز تربتی و نادصادقی لواسانی نیا ر. پست مدرنیسم و مجازی شدن در نگاه مارشال مک لوهان. ۱۳۸۴. تهران: گفتمان